

СЈЕЋАЊА

МОЈ РАД НА ИЗВРШЕЊУ ОДЛУКА ПОКРАЈИНСКОГ КОМИТЕТА КПЈ ЗА ЦРНУ ГОРУ И БОКУ ОД МАРТА 1942. ДО МАРТА 1943. И МОЈА ГЛЕДАЊА НА НЕКЕ ДОГАЂАЈЕ ИЗ ТОГ ВРЕМЕНА

Осјећам потребу — а и обавезан сам — да учиним покушај и напор како би се што више, објективније и тачније утврдиле неке историјске чињенице из бурног периода наше револуције, како би се период од марта 1942. до посљедњег дана маја 1943. године, дакле један релативно дуг и изузетно тежак период из револуције у Црној Гори, боље и свестраније освијетлио. Тим прије и више што су, по моме мишљењу, досадашња казивања била непотпуна и што су датуми и догађаји оспоравани на овај или онај начин. Ја, дакле, чиним покушај да као члан Окружног комитета КПЈ Колашин односно Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку, које сам функције обављао у првој половини НОР-а, у овом саопштењу дам и пружим своје виђење на мој рад на извршењу одлука Покрајинског комитета.

Послије познатих неуспјеха наших снага на Матешеву, Колашину и Црквинама фебруара и марта 1942. године, непријатељ је врло брзо надирао, са циљем да се повеже са главним снагама према Подгорици. Наше јединице које су, као што рекох, учествовале у биткама код Матешева и Колашина, неорганизовано су одступале у правцу Никшића и Подгорице, а на тим подручјима опет је дошло до неорганизованог прихвата наших бораца. У таквој ситуацији — то треба јасно рећи — наша руководства на терену, и војна и политичка, значи и мјесна, и општинска, па до Покрајинског комитета КПЈ, нијесу се снашла, па су борци напуштали неорганизовано терен у правцу Никшића, односно Горњег Поља и надаље. Онај дио бораца који се налазио у близини сједишта Покрајинског комитета — мислим на Пипере и Бјелопавлиће — и онај дио који је изашао из Горње Мораче и Сињајевине преко Боана, Шаввика према Никшићу и Пиви, углавном је и одступио са главнином наше војске. Међутим, знатан дио наших бораца, због неорганизованости приликом одступања и недовољне одлучности, остао је на терену, препуштен сам себи, да одлучује о својој судбини, јер о тим борцима није имао ко да

брине, да их упути у састав јединица које су одступале у правцу Горњег Поља и даље према Брезнама, гдје је углавном и вршена концентрација наше војске у циљу формирања IV и V пролетерске црногорске бригаде. Наглашавам нарочито, јер сам се у то и касније увјерио — не само ја него и остали другови из Покрајинског комитета — да је тих бораца остало много на терену. Међутим, да су благовремено обавијештени, да су организовано прикупљани и пребацивани, могла се формирати још једна бригада, ако не и више.

Један број бораца, комуниста, оставши без веза, остао је на терену, сналазећи се сам, кријући се, тражећи склоништа, често узалудно настојећи да се међу собом повеже, јер је у то вријеме непријатељ предузимао акције, вршио репресалије, хапшења, стријељања, мобилизацију итд. Нарочито је био тежак положај бораца из градова, јер они нијесу имали на кога да се ослоне на терену, малтене сматрани су као странци и били су препуштени сами себе, а то значи: изложени погибијама, хватању, предаји и сл. Ту у првом реду мислим на раднике из градова, средњошколце и студенте који су завршили по концентрационим логорима, затворима, стрелиштима. И када је ријеч о борцима ове врсте мислим да им није до сада дато право мјесто у историографији нашег покрета и да су ти борци објективно заповлашћени, иако се ради о борцима који су још прије устанка били провјерени, јер су се доказивали у радничким штрајковима, демонстрацијама, у студентском покрету, на факултетима или средњим школама. Осјећам обавезу и дуг да о тој категорији наших бораца говорим са прно пијетета и пледирам да им се да право мјесто које заслужују у нашем покрету.

Првих дана априла 1942, рачунам најкасније око 10. априла, по куриру сам добио позив да се јавим другу Ивану Милутиновићу у Горњем Пољу код Никшића. Пошао сам преко Сињајевине, дошао у Горње Поље, јавио се другу Милутину, који ми је саопштио да сам постао члан Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку и рекао ми ко су још чланови: наиме, да је Радоје Дакић политички секретар, Јагош Ускоковић организациони секретар, Велимир Кнежевић секретар СКОЈ-а, Блажо Јовановић, Вељко Мићуновић и ја да смо чланови Покрајинског комитета. Истовремено друг Иван ми је саопштио да сам одређен у комисију за саслушавање Сава Брковића, због ситуације која је била у Васојевићима и писама која смо ми као Окружни комитет КПЈ Колашин упућивали Саву на вријеме и упозоравали га на опасност која пријети од четника, упозоравали га на припрему непријатеља и његову организованост. Друг Сава је тада био и делегат Главног штаба и делегат Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку на том терену.

Развој догађаја је показао да смо ми у Окружном комитету КПЈ Колашин добро процијенили ситуацију и да нас није била ухватила паника, како је говорио Сава, јер смо касније морали брзо да напуштамо терен, с обзиром да је непријатељ

добро организовао снаге у андријевичком и беранском срезу у борби против нас. У вези са одговором друга Сава на наше писмо, у коме нас је назвао паничарима, ми смо 3. јануара 1942. године одржали састанак Окружног комитета КПЈ Колашин у Горњим Селима. Тада је закључено да ја са извјештајем са састанка и закључцима који су били написани пођем лично у Покрајински комитет, у Пипере, уручим извјештај и усмено реферирем Покрајинском комитету и обавијестим га о ситуацији у Васојевићима. Међутим, до тога није дошло, јер сам на пут кренуо преко Колашина који је у међувремену био напуштен од стране окупатора и у који су ушле наше снаге. У Колашину сам се 6. јануара 1942. године нашао са другом Савом. На Савово инсистирање предао сам му писмо које је требало да однесем у Покрајински комитет. Познато ми је да је ово писмо посједовао Историјски институт СР Црне Горе, а гдје се оно сада налази није ми јасно.

У Колашину смо у јануару одржали састанак коме су присуствовали и другови Блажо Јовановић и Будо Томовић. На инсистирање друга Брковића заузето је гледиште да једна комбинована јединица очисти терен од четника према Лијевој Ријеци и Матешеву до Трешњевица и да том јединицом руководи Саво, а да другови Пајковић и Шћепановић иду у Горња Села, на Лубнице. Четници су ову акцију протумачили и пропагирали као напад на Васојевиће а не на четнике, и успјели су да мобилишу масе и да нам наметну фронталну борбу. Такав концепт борбе нанео нам је тешке губитке. Погинуо је Вукман Крушчић са масом другова; случај Лубница био је сличан — тамо је била такође велика погибија наших другова. Напомињем да ми нијесмо били спремни за такву фронталну акцију, нарочито због тога што смо били слабо наоружани, нијесмо имали хране, били су јаки мразеви. Уосталом, та ситуација је довољно позната, али сам је истакао нарочито због тога што у неким писањима, у мемоарској грађи појединаца, ове се ствари приказују сасвим другачије од догађаја како су се стварно одвијали.

Првог маја 1942. године славили смо Међународни празник у Горњем Пољу код Никшића. Приликом говора Радоја Дакчића авиони су нас бомбардовали, јер је у ствари почела офанзива непријатеља са свих страна, и ми смо били приморани да преко Шипачна и Брезана одступамо у правцу Пиве, водећи борбе. Истичем да су четници успјели да у акцијама против нас мобилишу и један дио чланова Партије који су се вратили и остали код својих кућа. Под утицајем рођака, кумова, пријатеља и четничке пропаганде непријатељ је успио да их мобилише, истина не све, у борби против нас. Борбе су се водиле око Брезне, Бајовог Поља, тако да је углавном читав мај прошао у нашем одступању према Пиви. Друг Милутин је путовао са главнином војске, путовао сам и ја са њим све до Врховног штаба, односно до Централног комитета КПЈ и друга Тита. Колико се сјећам, било је то 29. маја 1942. касно послје подне, друг Тито

је одржао састанак са члановима Покрајинског комитета КПЈ, међу којима су били Радоје Дакић, Велимир Кнежевић, Блажо Јовановић, и ја, а Јагош Ускоковић и Вељко Мићуновић нијесу присуствовали, јер су тада били на другом терену.

Тито нам је саопшито да се враћамо у позадину. Упозорио нас је на тешкоће на које ћемо наилазити, на разна изненађења која морамо очекивати и снажно нагласио да ми све то морамо да издржимо јер смо комунисти, да се ради о једном тешком и сложеном задатку који комунисти морају да обаве. Друг Тито је нарочито нагласио да морамо имати стално на уму да је црногорски народ наш народ, да учинимо све што можемо да му вратимо вјеру у побједу, у побједу ствари револуције.

Вечерали смо ту, мало приспали и 30. маја испред зоре кренули натраг друг Милутин и ја, а другови Радоје Дакић, Велимир Кнежевић и Ико Мирковић преко Жабљака, с тим да се повежемо у Каменику, који је од стране Централног комитета КПЈ одређен као зборно мјесто и наше сједиште. Блажо Јовановић је остао код Централног комитета, одакле је пошао касније на нову дужност.

Враћајући се — по Титовом наређењу — у позадину, ми смо узели неколико бораца, али узели смо их мало. Били су ту Раде Ковачевић, његова сестра Велика, Русо Радуловић и Станко Шћепановић, као и група Никшићана. Стигли смо у Бајово Поље код куће Обрена Благојевића. Ту смо затекли Јагоша Ускоковића, коме је друг Иван Милутиновић саопшито да треба да иде са нама, јер се Покрајински комитет враћа у позадину, и ми смо заједно наставили пут, пробијајући се кроз непријатељске снаге, па смо сјутрадан стигли на неки катун у Голији. Продужили смо затим у правцу Шипачна и Горњег Поља и срели се са друговима из Никшића, међу којима су били Вељко Зековић, Мухарем Асовић и још неки. Наша група је наставила пут према Каменику, а другови из Никшића су остали на том подручју ради партијског рада.

Са Штитова, гдје смо преноћили, мислим да је то било 3. јуна, стигли смо у Вукотицу, под Лисац, на кућу Живка Бабића и Ђорђија Бабића, али их нијесмо нашли код куће, јер је први био у затвору у Даниловграду а Ђорђије мобилисан од стране четника и негдје се са четницима налазио на терену у правцу Никшића. Жена Живка Бабића нас је добро срела, и ми смо је питали за везу. Није знала сасвим добро да нам каже, али како је са нама био Станко Шћепановић, упутили смо њега да ухвати везу са Заријом Стојовићем и Душаном Шћепановићем. Станко се, међутим, није вратио, па смо се сјутрадан повезали са Ратком Радовићем, Заријом Стојовићем, Душаном Шћепановићем, Лидијом Јовановић, Љубицом Поповић, а Раде Ковачевић и Велика су отишли на терен, у правцу њихових села, гдје су се налазили илегалци који су већ били са Ратком Радовићем и другима.

Послије одржаног састанка добио сам задатак да идем у Братоножиће, у Куче, да повежем илегалце, скојевце и партијце

који су легално остали да живе, да се упознам са ситуацијом и да предузмем мјере у правцу сређивања стања на терену. Са другарицом Љубицом одржао сам 6. јуна састанке у Братоножићима (Лутово и Јаблан), па се пребацио у Куче, гдје сам нашао илегалце Милисава и Савића Чарапића. Одржали смо састанак и предузели акцију повезивања са осталим илегалцима Доњих и Горњих Куча. Отпутовали смо у правцу Тока Прелевића, Рада Прелевића, Миливоја Радоњића и других другова, па у Доње Куче, те кроз Горње Куче у Фундину до Миљана Вујошевића, Митра Вујошевића и Љаље Вујошевића, који су били чланови Партије. Тамо смо успоставили везу са партијском организацијом у Тузима и учинили покушај да се преко Тузи повежемо са Матагужима и Зетом, што је нешто касније и учињено.

Партијска организација у Фундини још од марта — мисли се на другове који су остали ту — није се повукла са главнином војске, а село Премићи, гдје су они живјели, административно је тада припадало Албанији, што је случај био и са Тузима. Миљан Вујошевић је имао везу са партијском организацијом у Тузима, односно са њеним секретаром Зиком Шаркићем, Диљом Лекићем и осталим друговима који су припадали тој организацији. Послије обављеног посла а по задатку — како ми је речено кад сам кретао према Кучима — ја сам се вратио у сједиште Покрајинског комитета КПЈ, гдје сам нашао друга Јагоша Ускоковића. Разговарали смо о мом путу и ситуацији, а сјутрадан или дан касније — никако више од три дана — пошао сам у неко извиђање и видио да се неки људи крећу према нама. Довели су их неки другови из Близне, односно Тополовика. Тачно се не сјећам ко, али нијесу могли сами доћи до Каменика а да их неко није упутио у правцу нас, и то неко ко је знао отприлике гдје се ми налазимо. Били су то другови Душан Мугоша и Васиљ Шантоја. Сва тројица смо се упутили у правцу друга Ускоковића. Ступили смо у разговор и они су нас информисали да су упућени од стране ЦК КП Албаније да се повежу са нашим Централним комитетом КП, те треба да им обезбиједимо везу. Били смо обазриви и испитали смо њихове намјере, па смо на крају дошли до закључка да им то омогућимо, те смо их са Душаном Шћепановићем упутили Ратку Радовићу који је требао да их преко веза упути у правцу Врховног штаба. Са Шћепановићем је пошао Душан Мугоша, а Васиљ Шантоја, последије одвојеног разговора са Душаном, остао је код нас с тим да се врати у Албанију. Ми тада нијесмо имали везу са Централним комитетом и Врховним штабом, јер се радило и о кратком временском периоду од нашег расстанка, односно од формирања IV и V црногорске бригаде па до нашег повратка у илегалство у Пипере. То значи да још нијесу могли пристићи ни другови Радоје Дакић и Велимир Кнежевић, па према томе ни ми ни они нијесмо имали везу са Окружним комитетом КПЈ у Никшићу. Касније је та веза, нормално, успостављена.

Послије доласка другова Мугоше и Шантоје — односно одласка Мугоше у Централни комитет а повратка Шантоје у Албанију — дошли су другови Брко, Велимир и Ико. Упознали смо их са мисијом Мугоше и Шантоје и информисали их да смо им дали везу да се пребаце у правцу Централног комитета КПЈ, након чега смо разговарали о нашим даљим задацима.

Ја сам добио задатак да поново идем у Куче, у гранични дио према Албанији, да обновим везе, да их учврстим, да се обиђу породице другова који су већ били у партизанима, и у I пролетерској и оног дијела који је пошао у V црногорску бригаду. Пошто сам извршио и тај задатак, поново сам се вратио у Пипере, о чему сам реферисао. Ситуација на терену Куча је већ била сређена, рад се одвијао нормално, илегалци су посјетивали партијске и СКОЈ-еве организације, једном ријечју: на том трену је већ била и непрекидна веза и континуирани рад.

Послије овога добио сам нови задатак: да кренем у Васојевиће и да се повежем са друговима који су тамо дјеловали, да по могућности одржим окружну партијску конференцију, уколико то, наравно, услови буду дозвољавали. Приликом поласка друг Радоје Дакић ми је рекао да — уколико дође до окружне конференције — учиним напор како би друг Ђоко Пајковић био поново изабран за секретара Окружног комитета. На пут сам пошао са Спасојем Ивановићем преко Кучких планина и спустили смо се у Мојанску ријеку, под планину Мојан. Пред једном колибом спазили смо кртолиште гдје је окопавање вршио неки старији сељак. Био је бос. Претпостављали смо да се у тој колиби може доћи до сазнања о нашим илегалцима, јер се у близини налазе Коњуси, а из Коњуха су Ђедо Војводић и Спасоје Ђаковић. Сељак се звао Мићко Бабовић, и на наше упорно инсистирање пристао је да нас повеже са њима. Показало се да смо добро процијенили ситуацију, јер су ускоро пристигли Ђедо, Спасоје Ђаковић и Радуле Јеврић. Навече смо кренули преко Коњуха, гдје се налазио Војо Нововић. Код њега смо преданули, оставили га на терену и упутили га на задатке као партијца, да одржава везу и контакте са Ђедом, Спасојем и другим друговима и да се ухвати веза са Машницом у правцу Мурине и другим селима. Нас петорица пребацили смо се преко Улотине и пријешли Лим, јер смо рачунали да се у Машници налази Мирко Крчић. И заиста, код једног савардака у Машници под Сјекирицом нашли смо Мирка Крчића, Вождара Зоговића, Милицу Мушикић, а нешто касније смо се повезали са Петром Радовићем, Манојлом Кастратовићем, старим Шошкићем и сином му Видом. Одржали смо састанак, говорили о задацима, о повезивању с масама и о конкретној ситуацији илегалног рада и услова под којима Партија треба да дјелује. На овом скупу, умјесто погинулог Бранка Делетића, дужност новог секретара вршио је Ђедо Војводић. Истовремено смо одредили задатке за даљи рад. Затим смо се пребацили у берански срез и повезали се са Радомиром Коматином и још неким друговима

са Бабина и спустили се у Љешницу, код куће Рада Прелевића, гдје смо затекли и Милана Куча и остале другове који су били ту, међу којима и Владо Бајица — Мартиновић. Одмах смо почели припреме за састанак. Другови из Горњих Села повезали су се са Ђуром Меденицом и Радованом Радовићем. Меденица и Радовић су дошли на састанак, и од њих смо сазнали каква је ситуација у Колашину, а она је тамо била и најтежа — јер се радило о концентрацији четника, о њиховим пријеким судовима и присуству Драже Михаиловића са његовим штабом, те су наши другови на том подручју живјели под врло тешким условима, знатан број је поубијан, стријељан, малтретиран итд.

Дакле, све припреме су биле извршене и на окупу су се нашли, упркос бројним тешкоћама, сви другови који су били повезани. Конференција је почела рад 5. октобра 1942. године. На конференцији су поднијети извјештаји. Ђедо је реферисао испред организације из андријевичког среза, Вуко Тмушић испред организације у беранском, а Радован Радовић испред организације у колашинском срезу. Након извјештаја повела се дискусија, анализирана је ситуација, извршен је критички осврт на рад, на задатке. На крају је остало руководство са Ђоком Пајковићем као секретаром Окружног комитета КПЈ на челу, с тим да Окружни комитет КПЈ обавља и послове Среског комитета КПЈ Беране.

Мислим да је ова конференција успјела. Треба признати да су другови из колашинског, беранског и андријевичког среза били прекаљени борци, добри комунисти и спремни на даље извршавање партијских задатака.

Послије обављеног посла — то је већ био октобар, вратили смо се натраг, Спасоје Ивановић и ја, и остали другови. Задржали смо се неколико дана у андријевичком срезу, па смо се затим Спасоје Ивановић и ја преко Лима пребацили у правцу Куча. Задржао сам се неколико дана у Кучима, ради даљег рада и прегледа стања и анализе рада на том подручју, са намјером да наставим пут у Шипере. У међувремену обавијештени смо да је у Куче, у Цварин, дошао Блажо Јовановић и да нас позива да дођемо на састанак. Са Блажом су били Војо Тодоровић и Душан Мугоша. Тада смо добили и прве материјале од Врховног штаба, неке билтене, прогласе, итд. Дотле ми нијесмо имали сигурних извора из којих бисмо црпili вијести, нијесмо имали ни радија, што значи да нијесмо могли имати представу о догађајима ни код нас ни у свијету, а то опет значи да нијесмо имали ни директива за рад, па смо се у таквим условима понашали као комунисти, сналазећи се самоиницијативно и спроводећи задатке онако како смо ми сматрали да је најцјелисходније. Основно нам је било да вратимо повјерење код људи, да сви скупа вјерујемо у побједу и да на том тешком путу истрајемо.

На састанку са Блажом Јовановићем било је дискусија о раду, о ситуацији итд. Благо је, између осталог, поставио питање како се толерише зликовац Илија Ивановић, командант жандармерије, и да га треба ликвидирати, па је таква одлука и донијета. Задатак је преузео Биро ћелије из Куча — партијско руководство из Куча и ја, као члан Комитета. Послије састанка ја и Спасоје смо пребацили Блажа, Душана и Воја у Премиће — Фундину код Миљана Вујошевића и Љаља Вујошевића, као и Митра Вујошевића, јер је то склониште било сигурно. Одатле је већ постојала веза с Албанијом преко партијске организације у Тузима, па смо и преузели акцију у том правцу. Повезали смо се у Тузима, са Зиком Шаркићем и његовом браћом — Фиком и Неџом. Морам напоменути да је читава та породица била партијска, па је закључено да преко организације у Тузима извршимо пребацивање Блажово, Војово и Душаново за Албанију. Благо ми је рекао којим послем иде у Албанију, наиме, да иде ради одржавања састанка с тамошњим руководелим комунистима по налогу друга Тита и Централног комитета КПЈ и по налогу Коминтерне, јер је требало признати албанску партију.

Другови из Тузи пронашли су везу преко свог пријатеља Шаћира Отовића. Ријеч је о истом Шаћиру о коме Душан Мугоша, на жалост, пише да је шверцер. Шаћир је пребацио ове другове до Скадра. Тамо је Душан Мугоша имао већ везу, јер тамо су већ били Ђамил Гавочи и Васиљ Шантоја. Тамо је био Реши Трус и други другови из Албаније. Они су се тамо повезали са другим друговима из Албаније.

Ми смо, нормално, настављали рад. У Пиперима сам поднео извјештај о обављеном послу у вези са састанцима у Васојевићима и окружном конференцијом од 5. октобра.

Поново сам се вратио у Куче, ради одлуке која је на заједничком скупу донесена да се ликвидира Илија Ивановић. Ваља рећи да су сви илегалци који су дјеловали на том подручју били спремни и јављали се добровољно да ликвидирају тог зликовца. Трбало је изабрати тројицу. Од њих тројице двојица су живи, а један је погинуо. Ово истичем због тога што се често из разних писама која су бар мени била доступна прича оно што није тачно — наводе се имена учесника у ликвидацији и ко је све учествовао, што, наравно, не умањује њихову вриједност, али у самој овој акцији круг учесника се своди само на ту тројицу.

Ми смо донијели план извршења акције, план пражњења терена, гдје има ко да се пребаци, да се склони, јер смо рачунали на репресалије, на хапшења која логично треба да услиједу послје акције. У том смислу смо упутили другове који нијесу учествовали у овој акцији да се пребаце на онај терен гдје четници нијесу могли доћи. План смо сачинили тако да он садржи и пребацивање учесника акције. Једном ријечју, требало се обезбиједити од посљедица. Један број другова који се преба-

цио на обезбијеђени терен у — Фундину — није се, нажалост, придржавао плана акције и добијених упутстава, па је 2. децембра на Рибници дошло до погибије Рада Прелевића, Гојка Радоњића и Милована Ивановића. Неколико дана касније, 9. децембра, дошло је на Орахову до погибије Рашка Божовића и Љубице Поповић.

Приликом спровођења првобитног плана о ликвидацији Илије Ивановића, ја, који сам имао посебан задатак, односно био у посљедњој групи за пребацивање на обезбијеђено мјесто у Фундини, онемогућен сам био да пређем на тај терен, јер се у међувремену већ пуцало на Ивановића, па су четници одмах ре-аговали чистећи терен Куча. Због те ситуације био сам прину-ђен да се са својом групом пребацим у Братоножиће.

Када говоримо о овој акцији, која нас је скупо коштала, јер смо изгубили пет врских илгалаца, добрих другова и комуниста, и доживјели масовно хапшење партијаца, скојеваца и симпатизера покрета, ваља се посебно осврнути на породицу Бошка Дедића који је жртвовао читаву породицу да би спасио рањене другове Рашка и Љубицу. У његовој кући су и спаљени Рашко и Љубица, а породица Дедић је читава ухапшена, да би нешто касније Бошко, три његова сина и кћерка Јела били стријељани. Та породица је, иначе, већ од првих устаничких дана па до погибије вјерно везана за циљеве народноослободилачког покрета и као таква је уништена. Пуким случајем остао је једино најмлађи син у породици, Перо.

Послије ове акције, која је у знатној мјери прекинула партијске везе и нанијела, као што сам рекао, доста губитака нашем покрету, требало је поново прионути на рад, повезати све те нити, поново повратити самопоуздање и наставити нормалан континуирани рад Партије и СКОЈ-а.

Било је пуно тешкоћа, јер се радило, између осталог, и о зимском периоду, када је за илгалце било веома тешко — мразеви, засједе, хладноћа и све што собом носи илгални револуционарни рад. Донијели смо одлуку, како би се избјегле засједе и оваква немаштина, да се другови склањају у граничном дијелу према Албанији, што је и успјело, изузев у Братоножићима, гдје су погинули другови Мило и Богић Тошковић.

Настојали смо, наравно, да у тако тешким условима буде што мање жртава. У том смислу на читавом подручју ваљало је бити опрезан, како би се избјегли губици и онемогућио непријатељ да прорјеђује наше редове. Но, и поред тога, било је жртава. У Васојевићима су 15. фебруара 1943. године погинули Милан Куч, Владо Бајица Мартиновић и други. Тако треба гледати на рад, услове рада и дјеловање наших илгалаца, па у том контексту и на погибије наших другова. Сигурно је да су сурови услови рата у изузетно тешким условима под којима је дјеловала наша герила у том страхотном времену тражили жртве и учинили своје. Па и поред тога, мислим да нема нико право да се другачије понаша и оцјењује рад Покрајинског комитета КПЈ, гериле и герилаца, као и уопште партијске организа-

ције и СКОЈ-а у Црној Гори у том раздобљу. Са дистанце од неколико десетина година сигурно је лакше гледати на ствари, процјењивати их на овај или онај начин. Но, и при свему томе сада смо спремни да уносимо много субјективизма, да лично истичемо ове или оне заслуге, и на тај начин објективно онемогућавамо историчаре да утврде чињенице. Тај субјективизам — по мени — садржан је и у неким оцјенама које су изречене у књизи „Герила“ друга Сава Јоксимовића и у фељтону Душана Мугоше, који је у наставцима излазио у „Нину“ 1972. године. Треба рећи, такође, да је и извјештај Душана Мугоше који је поднио Централном комитету КП Југославије о стању у Црној Гори непотпун, у многим стварима нетачан и оптерећен дозом субјективизма. Када то кажем, имам на уму да је умањено врједност, истрајност, тешкоће, рад не само Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку него и осталих руководства, партијских и СКОЈ-евих организација, о којима је Душан могао да дође до потпунијег сазнања, тачнијег и објективнијег. Осим тога, организација о којој он на такав начин говори не само што му је изишла у сусрет него је и допринијела да он без опасности по живот и безбједно изврши свој задатак у Албанији. Нама је, морамо рећи, од нас до Централног комитета КПЈ познат пут Душана Мугоше.

Да се вратимо сада на нека гледања која су, као што смо рекли, изражена у књизи Сава Јоксимовића. Он у тој књизи, која свакако има својих врлина и добрих својстава, хотимично или не — не залазим у разлоге — вријеђа не само мене, као делегата Покрајинског комитета КПЈ на окружној партијској конференцији у Беранама, него и Покрајински комитет, јер износи гледиште и оцјене које не само што нијесу прихватљиве него су историјски нетачне. Да будем конкретнији: 5. октобра одржао сам конференцију о којој је већ било ријечи, а 15. фебруара 1943. године, дакле пуних пет мјесеци послје те конференције, гине Владо Бајица са друговима. У чему и по чему сам могао погријешити, уколико се не сматра грешком то што сам упорно инсистирао на извршењу задатка који сам добио од Покрајинског комитета? Чак и под условом да се прихвати његова теза да сам погрешно пренио директиву Покрајинског комитета — мада сасвим сигурно ни њему није јасно у чему је садржана таква грешка — дакле и под том претпоставком да се условно прихвати његова теза — намеће се логично питање: како је могуће да он благовремено не исправи евентуалне грешке у року од пет мјесеци, односно од 5. октобра кад је одржана конференција до 15. фебруара 1943. године када је погинуо Владо Бајица са друговима.

Ваља да у овом саопштењу изнесем неколико мишљења о томе како смо се сналазили, како смо дјеловали и континуирано радили почетком 1943. године, када је непријатељ започињао своју IV офанзиву, односно када су наше јединице наступале према Црној Гори. Непријатељ се и на овој страни груписао и

концентрисао не би ли осујетио пробој наших снага из Босне и да би зауставио њихов долазак у Црну Гору. Процјењујући тако значајан моменат, а да бисмо олакшали продор наших јединица, ми смо на нашем подручју организовано предузели мјере и у Кучима и у Пиперима и у Бјелопавлићима, како бисмо осујетили полазак четника са ове стране на Неретву. Јер они су већ на читавом овом подручју вршили припреме, заказивали зборове ради мобилизације људи и њиховог одласка са четницима на Неретву. У таквим, сложеним условима, ми смо врло брзо реаговали. Тада сам се налазио на терену Куча. Предузео сам мјере: написали смо проглас у којем смо упозорили на опасност и намјере четника, позивајући народ истовремено да се не придружује четницима; разбијања збора; дијељен је наш проглас, односно леци од Подгорице до у врх Куча. Упоредо са тим доносимо одлуку о формирању наших оружаних јединица и њиховом сакупљању ради упућивања у састав наших бригада. На том задатку гине Раде Радоњић. Његова смрт је изазвала колебање, јер се одмах затим четнички покрет оријентисао на пропагирање и чишћење терена. Усљед таквих притисака дошло је до колебања знатног броја наших другова, од којих многи нијесу показали спремност да се укључе у наше оружане јединице, те због тога није дошло до формирања батаљона, како смо били планирали. У таквој ситуацији донијели смо одлуку да се наша група, која се већ налазила на окупу — око 20 људи, пребаци до сједишта Покрајинског комитета. Очекивали смо једино још долазак Спасоја Ивановића, који се у том времену налазио у Фундини. У том ишчекивању, била је ноћ, нападнути смо од стране четника, опкољени и сјутрадан смо успјели да пробијемо обруч и пребацимо се у Братоножиће. Ја сам одатле продужио исте ноћи у Пипере, а у међувремену, баш исте ноћи, враћа се из Албаније Блажо Јовановић заједно са Спасојем Ивановићем, са којим се повезао у Фундини. Тамо смо се заједно сви нашли у Каменику. Остало је познато: Покрајински комитет одступа са људима који су били спремни да се укључе у јединице, одступа дакле у правцу Никшића, Жупе, Лукова, гдје се налазио штаб V црногорске пролетерске бригаде. Изнад Шавника је одржан састанак Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку. Кратко је анализирана наша дјелатност у периоду од године дана, али не и у довољној мјери — по моме мишљењу — да би се могла пружити и дати свестранија, правилна и пунија оцјена о том периоду и нашем дјеловању, јер је Блажо морао да настави пут, да би поднио извјештај Централном комитету КПЈ о извршеном задатку у Албанији. Блажо се након реферисања у Централном комитету КПЈ брзо вратио са мандатом за састав новог Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку, којем је он дошао на чело. Од „старог“ Покрајинског комитета остао је једино Брко, а ми смо прешли у војску.

На крају овог саопштења осјећам нарочиту потребу да кажем да је у том тешком периоду активност Покрајинског комитета — и поред наглашених слабости — била запажена, да

је Покрајински комитет дјеловао и радио у изузетно тешким условима, и да је перманентно чинио напоре на повезивању партијских организација на територији Црне Горе. Истина, њему то није свугдје успјело, јер, као што се види из саопштења, радило се о суровим условима; али са друге стране, то треба јавно рећи, било је другова, партијских функционера у позадини, који, као комунисти, нијесу чинили, најблаже речено, довољно напора да се повежу тамо гдје ми нијесмо то успјели. Била им је дужност да се као комунисти повежу или траже повезивање са Покрајинским комитетом. Осим тога, било је илегалца који су избјегавали везу са Партијом. Истина, по мом сазнању, ради се о малом броју, али их је било, то треба казати, исто као што је било и оних који су били колебљиви у том периоду, мислим на оне чланове Партије који су се живећи илегално адаптирали одређеним ситуацијама, ишчекујући шта ће даље бити. Дакле, у њиховој активности било је плиме и осеке — било је, дакле, ишчекивања.

Многи од тих, укључујући се касније у виђење да ће револуција истрајати и побиједити, постали су не само грлати, истичући себе и свој допринос, већ су истовремено, упућивали критике на дјелатност руководства и Покрајинског комитета КПЈ, па им је не тако ријетко успијевало и да то пласирају. Међу таквим има и оних који су се касније укључили у писање мемоарске грађе, објављују фељтонистичке публикације, сјећања, у која уносе, логично, субјективизам, једностраност, заблуде, чиме обмањују и историчаре и читаоце.

Осјећао сам потребу да дам овај свој скромни допринос виђењу једног периода, који није био довољно расвијетљен или који се приказивао и приказује још увијек у кривом огледалу. И ово моје саопштење треба схватити само као жељу да стварно помогнем расвијетљавању овог бурног и тешког периода наше револуције.

Титоград, 7. децембар 1972.

Ђоко Вујошевић